

De taal van het gebed

(In de serie 'Job spreekt met God', n.a.v. het boek "Job" van Walter Vogels)

20 juli 2014

Christiaan Donner en Heleen Goddijn

Waar het over gaat

Als het praten óver overgaat in het spreken tot. Als het "Hij doet" omslaat in het "Maar Gij". Daar begint het bidden.

Zoals we het uit psalmen kennen. Waar de zanger begint met beschrijvingen van wie de Eeuwige is en wat Hij doet (of niet) om dan ergens in het midden uit te roepen: "En Gij die mij". U kent het, Oosterhuis volgt de psalmen hierin trouw. "Hij die gesproken heeft een woord dat gaat, een tocht door de woestijn, een weg ten leven, en 2e couplet "Hij die ons in zijn dienstwerk heeft gewild, die het gewaagd heeft onze hand te vragen....die ons, die ons" en dan begint het 3e couplet: "" Van U is deze wereld deze tijd, Gij hebt uw stem tot op vandaag doen klinken..."

Van spreken over naar spreken tot. Daar gaat theologie over in geloof.

De oude dominee dichter Geert Boogaard had er maar 2 regels voor nodig om het duidelijk te maken:

Er kwamen ouderlingen op bezoek vanavond
er werd de hele avond over God gepraat,
zelf was Hij er geen ogenblik bij.

Dát hebben de vrienden van Job gedaan; óver de Eeuwige praten. Nu horen we Job zelf. Tegen de Eeuwige.

Lezing uit Job: Job 40: 1-5 en 42: 1-10

Lezing van de tekst van Yossel ben Yossel.

Uitgegeven als laatste woorden van een gelovig man in het ghetto van Warschau 1943 vlak voor de vernietiging daarvan. Uit: "Het menselijk gelaat" , Ambo 1975 Essays gekozen door Ad Peperzak.

Yossel, zoon van Yossel Rakover van Tarnopol, spreekt over God

'Ik ben er trots op een jood te zijn, niet ondanks alles wat wereld mij aandoet, maar juist om datgene wat de wereld mij aandoet.

Ik ben er trots op een jood te zijn, omdat het een 'kunst' is jood te zijn, omdat het moeilijk is om jood te zijn. Ik geloof dat jood-zijn betekent: vechten, eeuwig tegen de aanstormende, misdadigemenselijke stroom izwemmen. Ik ben gelukkig te horen bij het ongelukkigste volk ter wereld, wier leer de verheventse en schoonste van alle wetten en zedelijke beginselen behelst. Ik geloof in U, God van Israël, zelfs al hebt gij alles in het werk gesteld mij niet langer in U te doen geloven. Ik geloof in Uw wetten, zelfs al kan ik Uw bestier niet goedkeuren. Mijn verhouding tot U is niet die van een slaaf tot zijn meester, maar eerder die van een leerling tot zijn leermeester. Ik buig mijn hoofd voor Uw grootheid, maar zal de zweep niet kussen, waarmee Gij mij treft. U zegt

misschien dat wij hebben gezondigd? Ook dat kan ik begrijpen. Maar ik zou toch van U willen weten: is er één zonde op de wereld die een straf verdient, zoals wij die hebben gekregen? U voert aan dat U het onze vijanden zult vergelden? Daarvan ben ik overtuigd. Vergelden zonder genade? Ook daaraan twijfel ik niet. Maar ik zou toch van U willen weten: is er één straf ter wereld die de misdaden tegen ons begaan vermag te vergelden? Ik zou U willen zeggen dat op dit ogenblik, meer nog dan in één voorafgaande periode van onze eeuwige doodsstrijd, wij, wij, de gefolterden, de vernederden, de levend begravenen, de levend verbranden, de beledigden, de bespotten, wij, vermoord bij miljoenen, wij het recht hebben te weten: tot hoelang laat Gij dit toe? Vergeef hen, die Uw naam hebben ontheiligd, die andere goden hebben aanbeden, die onverschillig werden tegenover U. U hebt hen zo zwaar gekastijd, dat zij niet langer geloven dat Gij hun Vader bent, dat zij nog wel een Vader hebben. Ik zeg U dit, omdat ik in U geoef, meer in U geloof dan ooit tevoren, omdat ik nu zeker weet, dat U mijn God bent, omdat U niet de God kunt zijn van diegenen wier daden de meest gruwelijke uiting zijn van goddeloosheid. Als U niet mijn God bent, wiens God bent U dan? De God van moordenaars?

Ik zegen en verheerlijk U, echter louter en alleen omdat Gij bestaat om Uw ontzagwekkende grootheid. Hoogstens een uur zal het nog duren voor ik zal verzameld zijn met de rest van mijn gezin en met de miljoenen andere getroffen en van mijn volk in die betere wereld, waar geen twijfel meer zal bestaan. Ik sterf in vrede, maar niet tevreden, vervolgd, maar niet geknecht; verbitterd, maar niet cynisch, een gelovige, maar geen smekeling; een man, die God nog heeft, maar niet op alles ja en amen zegt. Ik heb God gevolgd, zelfs wanneer Hij mij verstotte.. Ik heb Zijn geboden nagevolgd, zelfs wanneer Hij me ervoor sloeg. Ik heb Hem liefgehad, en ik beminde Hem, zelfs wanneer Hij mij neerwerp ter aarde, mij folterde tot de dood, mij maakte tot voorwerp van schande en bespottung. En dit zijn mijn laatste woorden tot U mijn toornige God: het zal U allemaal niet baten. U hebt alles gedaan om mijn geloof in U te beschamen, maar ik sterf precies zoals ik heb geleefd, roepend:

Sjma Jisraël, hoor o Isra"l
De Heer is onze God
De God is één
In Uw handen, o God, beveel ik mijn geest.

Yossel Rakover, Warschau 1943

Overweging

Gemeente die Jezus lief is,
geloof u me alstublieft, ik heb heel lang theologie gestudeerd in de tijd dat je zoiets nog eindeloos op kon rekken, heel veel jaren VU, paar jaren Praag, tussendoor paar maanden wegblijven van alles bij een hongerstaking van Marokkaanse illegalen, ik heb er alles uitgehaald. En ik blijf dol op theologie, Schil-lebeekx, Barth, Gollwitzer, Kierkegaard, Marquardt, Miskotte noem maar op, ik eet die boeken op zoals de profeet Ezechiël de boekrol moest eten. Maar toch, geef mij maar geloof zoals het in het verhaal van een mens tot leven komt. Daarom ben ik met hart en ziel gevangenispredikant, want daar hoor je hoe die mannen in hun cellen zitten te theologiseren vanuit hun eigen leven. Voor hen komt het er allemaal ongelofelijk op aan. Ik krijg wel eens het verwijt dat het anecdotisch wordt op die manier, maar o, wat leeft geloven daar en hoeveel meer zegt me dat dan alle boeken-theologie en al het spreken van de kerk. Ik kom de directheid en oprechtheid van mijn gevangen gemeenteleden echt nergens anders tegen: "Dominee, mag ik even eerst wat vragen? (zegt H. aan het begin van de wekelijkse gespreksgroep). "Adam heeft van

die appel gegeten, toch? Ik wil 2 dingen weten: als Adam niet van die appel gegeten had, dan zat ik hier niet, toch? Waarom heeft ie dat dan gedaan?

En trouwens nog effe wat; God had het hem toch verboden? Als God het 'm niet verboden had, dan was ie er toch niet eens ópgekomen om zelfs naar die appel te kijken? Is het dan niet ook een beetje Gods z'n schuld, dat Adam daarvan eet? En dus ook eigenlijk God z'n schuld dat wij daar nog last van hebben en dat ik hier nou zit?"

Kom er maar es op. De helft van de aanwezigen gaat afwachtend kijken wat de dominee hier voor chocola van gaat maken, anderen hebben meteen een weerwoord omdat ze vinden dat zo'n redenering ergens heel erg niet klopt, ik zeg er al gauw tussendoor, dat het prachtig is hoe de eerste spreker de hele theologie van de erfzonde in één zin kan samenvatten, maar dan denkt elke keer de volgende het antwoord al te weten: het was niet Adam of God die de schuld had, maar Eva. En dan moeten we eerst heftig discussiëren over waarom vrouwen overal de schuld van krijgen voordat we weer aan die erfzonde toekomen.

Ik vertel u dit om u in mijn geloofswereld te betrekken, dat u weet waar ik het vandaan heb.

Job spreekt met God in de taal van het zwijgen, van de twijfel en van het gebed

Met zwijgen is het begonnen, dagenlang zaten de vrienden bij Job, bij zijn tot op het bot afgebroken leven en ze zwegen. Waren ze dat maar blijven doen. Want het is goed eerst te zwijgen zoals het goed is een gebed met stilte te beginnen – al was het maar omdat God anders al helemaal geen kans krijgt om aan het woord te komen. Als wij meteen beginnen met praten.... Het zwijgen van de vrienden heeft dat zuiverende effect niet op hen gehad. Ze trekken moralistisch van leer tegen Job. De hele kaleidoscoop van beangstigende, prekende, bezwerende, betuttelende argumenten uit duizenden jaren joodse, christelijke en ook islamitische gelovigheid trekt in de woorden van die vrienden van Job aan je voorbij.

Ik ga al die prekerij niet voor u samenvatten, het is bijna niet om uit te houden. Ik heb ze gelezen woord voor woord met een groepje mannen van de afdeling voor extreem lang tot levenslang gestraften. "Toe maar, we hebben de tijd" zeiden ze daar. We werden er niet blij van. Al heeft één van hen voor de rechtbank nog wel een stukje Job voorgelezen om duidelijk te maken hoe hij zich voelde.

Nergens in de woorden van die 3 vrienden, ook niet in die van de 4e die er nog es bij komt, nergens daarin is God.

Over Hem óver Hem óver Hem.

Het komt nooit over de grens van ongeloof heen.

Het klínt als geloof. Maar denkt u ook niet, dat de grens tussen ongeloof en geloven, of liever gezegd tussen wantrouwen en vertrouwen eigenlijk heel eenvoudig en eenduidig daar ligt, waar praten over praten tot wordt? Waar een mens begint te bidden. Niet meer "En geloofd zij Hij" alleen zingt, maar "Gij die gesproken hebt" bidt?

Job gaat zich tot de Eeuwige zelf richten. Hem aanspreken. Op zijn lot.

Als in een rechtzaak. De Eeuwige van Israël heeft mij dit aangedaan, Hij zal mij antwoorden. Van Hem zelf wil ik het horen.

Door de hoofdstukken van het boek Job heen verschuift daar trouwens wel iets. Iets heel wezenlijks.

Job klaagt aanvankelijk over zijn eigen lot, over wat hem is afgenomen, over hoe zijn leven stukje bij beetje als uit elkaar viel tot hij met alleen die zweren en potscherven op een vuilnisbelt over bleef.

Maar, ook door de uitdagende betweterigheid van zijn vrienden hoor je hoe Job als het ware zijn

bestaan verbreedt, uitdijt en verdiept. Het gaat niet alleen over hem, ene ziel, dat ene lichaam, dat ene lijden, het gaat hem erom dat hier een mens getroffen wordt. Wat meer is een rechtvaardig mens, een zaddiq, een rechtvaardige. En dat is meer dan de ene of de andere. Dat is het mensenbestaan zoals het in een mens tot uiting, tot kracht en tot gelding komt. Ik ben niet dit ene individue, ik ben een schepping, meer ik ben een deel van de schepping, meer ik vertegenwoordig in mijn alles dé mens.

Dat heb ik al vroeg geleerd van een mevrouw in het verpleeghuis, die ik als beginnende dominee daar leerde kennen. Ze was uit de wijkgemeente tijdelijk daarheen geplaatst, ze zat na een zware infarct in haar rolstoel en ze zei: "Waar heb ik dit aan te danken, dominee? Ik ben altijd naar de kerk gegaan, heb nooit een gebod van God overtreden, altijd bijgedragen aan de kerk en moet je me nu zien. Waar heb ik dit aan verdiend. Waarom doet God me dit aan?"

Ik voelde een lichte irritatie bij hoe ze de zaken voorstelde, wist niet goed wat te zeggen en zei toen het domste wat ik bedenken kon: "Maar mevrouw, kijk eens om u heen, hoeveel mensen hier lijden, u bent de enige niet". Zij riep toen fel en oprecht uit: "Wat? Zijn er nog meer mensen die zo lijden als ik? Als ik nou de enige zou zijn...Nou vraag ik u helemáál, wat is dat voor een God die ons dit aandoet?"

Dát doet Job. In hem, in zijn lot, raakt de Eeuwige de mens als zodanig, de hele mensheid. Daarom kan hij, zál hij dit niet zonder hevig protest laten gebeuren.

Dat het lijkt alsof in het dramatische lot van één mens de hele mensheid een dodelijke klap krijgt. Zoals we dat ervaren hebben in de afgelopen dagen in de dood van 192 van onze medelanders en nog al die anderen meer van overal vandaan. Waar alle waanzin van wat mensen elkaar aandoen en vooral ook de dommigheid van het kwaad zich daarin hebben samengebald.

U hebt de onverzettelijke vasthoudendheid van Yossel ben Yossel gehoord. Een mens aan de laatste grens. Een kind van Abraham. Laat ik hem zo noemen, omdat de naam Israël in juist deze onze dagen zoveel verschillende betekenissen heeft gekregen dat we ons er geen raad meer mee weten.

Hij heeft de Eeuwige van Abraham, Izaak en Jakob leren kennen door de Thora, door de vijf boeken over de God "Ik zal er zijn, zoals Ik er zijn zal".

Dat zal Yossel ben Yossel van Rakover niet loslaten, zelfs als die God zelf het hem in alles tegenmaakt. Zijn geloof is niet een gevoel, geen emotie, geen beleving van een relatie allereerst, maar zijn diepe vertrouwen is door die Thora heengegaan. Hij heeft het geleerd. Wie de Eeuwige is. Wat hij geleerd heeft geeft hij niet op, voor geen prijs, ook die van zijn eigen leven en dat van zijn geliefden niet.

Hij vloekt de Eeuwige niet. Ook dat om geen prijs. Dat betekent: Hij doet geen afstand, ook als hij van de andere kant geen toenadering voelt.

Want zou hij dat doen, dan komt niet alleen zijn menszijn, maar de hele mensheid te kort.

Het slot van het boek Job lijkt op het eerste gehor geen toenadering tussen Job en de Eeuwige te bieden. Job zwijgt opnieuw. Hij buigt zijn hoofd voor wat hij te horen krijgt, ook al is dat niet vernederend. Hij buigt zijn hoofd voor wat groter is dan hijzelf en zijn bestaan.

Hij heeft gehoord wat hij horen wilde. Blijkbaar.

Hij buigt zich met, zou ik zeggen, rechte rug:

Van horen zeggen had ik van u gehoord,–

maar nu
heeft mijn oog u aanschouwd.

Job krijgt ook iets te horen, dan:

Nadat de HEER deze woorden tot Job had gesproken, richtte hij zich tot Elifaz uit Teman: 'Ik ben in woede ontstoken tegen jou en je twee vrienden, omdat jullie niet juist over mij hebben gesproken, zoals mijn dienaar Job. 8 Welnu, neem elk zeven jonge stieren en zeven rammen, ga daarmee naar mijn dienaar Job, zodat jullie een offer kunnen brengen voor jezelf. Job, mijn dienaar, zal voor jullie bidden, want ik ben alleen hem goedgezind. Dan zal ik jullie niet blootstellen aan schande, ook al hebben jullie niet juist over mij gesproken, zoals mijn dienaar Job.'

Job heeft van de Eeuwige gelijk gekregen. Zijn bidden, klagen, zijn uitdagend rechtsgeding tegen de Eeuwige was de juiste manier om over God te spreken. Dat van die vrienden niet.

En daar is dan toch het woord gebed. Dat is het gebed van Job voor zijn vrienden. Want daar zullen ze het van moeten hebben. Met hun theologie.

Satan heeft de weddenschap niet gewonnen. Mijn knecht Job, de lijdende knecht, heeft stand gehouden. Klagen, schreeuwen, aanklagen, uitdagen: het is allemaal ook een weg waarop je de Eeuwige ontmoet. Wat Hem betreft dus niet de slechtste.

Want, dat wil ik u nog graag meegeven, het kan op een onverwachte en verrassende manier genezend zijn.

Een collega justitiepredikant vertelde, dat hij met een man in een cel in Breda het boek Job was gaan lezen. Hij had dat in een opwelling voorgesteld, omdat iedereen om die man heen begon te waarschuwen, dat hij zich terugtrok, aan niks meer meedeed en steeds afwijzender reageerde en zichzelf isoleerde. Dan worden wij erg actief, want dat zien we niet graag, omdat het ook dodelijk kan worden en we houden bij justitie mensen liefst in leven, tenminste tot ze weer vrij zijn.

De dominee had dus voorgesteld om Job te gaan lezen en kreeg daar al gauw spijt van, want het ging intussen met die man niet beter. Maar ze zagen elkaar elke week en ze lazen het boek Job. Uiteindelijk ging de dominee het erbij laten zitten, want het ging nog steeds niet beter, maar eerder slechter met de depressie van die man en de dominee dacht dat het aan Job lag. Hij verloor hem wat uit het oog. Maar hoorde een tijdje later, dat de man weer op de werkzaal kwam, weer bezoek ontving, weer met zijn familie belde en nu zelfs een gitaar wilde en muziekles. De dominee ging naar de man toe; 'Wat is er met je gebeurd?' vroeg hij. "Hoezo, wat is er gebeurd", zei de man; "Ik heb het boek Job uit gelezen".

Job "werkt" dus. Zoals psalmen kunnen doen, wat alle andere uitleggende en prekende woorden niet kunnen. Is het dat wat de russische schrijfster Anna Aichmatova bedoelt, als ze vertelt van de rij vrouwen met wie ze in het Sovjet concentratiekamp stond te wachten op dat beetje dagelijkse drabbige soep? De vrouw had zich naar haar omgedraaid en gezegd: "U bent toch schrijfster? Kunt u dit beschrijven?" Anna zei ja. "Dan is het goed", zei de vrouw.

Maar er is, en dat echt ten laatste, als iets dat ook voor mijzelf het laatste woord is, er is een moment in een mensenbestaan dat alles zich samenbalt en het maar op één ding aankomt.

Abel Herzberg beschrijft zo'n moment.

De onvermijdelijke keuze van Yossel ben Yossel. Maar dan heel eenvoudig in de taal van Abel Herzberg. Door Job heen gegaan, zou ik zeggen:

Abel Herzberg beschrijft voor zijn kleinzoon in enkele brieven onder andere, dat zijn oma het er

maar moeilijk mee had, met die rekening courant verhouding. Want je geeft maar in je geloof en wat staat er eigenlijk tegenover van de andere kant? Dan schrijft hij:

Die rekening-courantverhouding, daar zit je voortdurend mee als je godsdienstig bent. Ze klopt niet. De rechtvaardige, de *zaddik*, gaat het slecht en de slechte mens, die zich aan God en gebod niets gelegen laat liggen, gaat het goed. Dat is in strijd met wat je beloofd is. Het is een oud probleem waar je, al denk je er nog zoveel over na, niet uitkomt. Je kunt wel zeggen: 'God weet dat Hij doet,' maar dat betekent toch alleen maar, dat je het zelf niet weet. Totdat je langzamerhand begint te begrijpen dat het helemaal niet om de beloning gaat, maar dat het pas de moeite waard is om een *zaddik* te zijn, als je daar tegenover niets te verwachten hebt, niets van mensen en niets van God, niets op deze wereld en niets in het hiernamaals, hoe dat er ok uit mag zien.

Het is alleen een hele toer tot zulk een begrip te komen. Dat lukt alleen maar een enkeling, zelfs onder de *zaddikiem*. Gewoonlijk moet je je toevlucht nemen tot de troostende gedachte dat er wel hulp zal komen, als je je geen raad meer weet. Want de Heilige, geloofd zij Hij, mag de mensen dan straffen, Hij verwert hen niet.

In de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest

Voorbeden

Eeuwige, verborgene

In deze dagen ben je zo onzichtbaar

Hoor je ze niet, al die mensen die roepen om hulp?

Zie je ze niet, de slachtoffers van wraak en geweld in Gaza, Israel, Syrie?

Waar was je toen het vliegtuig met zoveel mensen erin boven Oekraïne neerstortte?

Waar blijf je, voor al die mensen met hun onbeschrijfelijk verdriet?

Waarom grijp je niet in?

Het liefst zouden we naar je blijven roepen en smeken:

Bedek je gezicht niet langer

Maar jij legt geen straffen op

Je deelt geen prijzen uit

Je bent geen God die het kwade toelaat

Hebben wij dan niets te verwachten?

Onschuldige mensen lijden

En wij voelen ons machteloos

Alleen door de leegte heen kun jij je openbaren

Wordt je opnieuw aanwezig

In de stilte

Zie ons dan aan als wij gaan staan en de stilte zoeken,

waarin allen die in de afgelopen dagen slachtoffer werden spreken kunnen,

in wier stem U aan het woord komt

stilte-

Wij leggen ons hart in uw handen
Tot het rust vindt, in U
En er tegen alles in vertrouwen doorbreekt in ons
Er lichtheid boven komt
En dat wij u zien
In het gezicht van die andere mens
En blijven gaan voor een rechtvaardige wereld

Woorden bij Breken en delen

Deze God, groter dan ons hart, die ons zag eer wij werden geboren,
deze God kwam ons nabij in de mens Jezus van Nazareth;
die leefde onder de mensen en hun leerde te delen,
die brood brak en wijn rondgaf tot iedereen verzadigd was;
maar die gekruisigd werd en zich vol twijfel afvroeg:
Mijn God, mijn God, waarom heb je mij verlaten?

Zijn liefde bleek sterker dan de dood
en wij volgen hem na wanneer we ook vandaag brood en wijn delen
als *teken van liefde en hoop*, tegen de klippen van de twijfel op.

Weet je dan genodigd en welkom!

Zegen van onrust (Franciscaner zegen)

Moge God ons zegenen met onrust
over gemakkelijke antwoorden, halve waarheden en oppervlakkige relaties
zodat er diepgang is in onze harten.

Moge God ons zegenen met boosheid
over onrechtvaardigheid, onderdrukking en de
uitbuiting van mensen
zodat we werken aan rechtvaardigheid, vrijheid en vrede

Moge God ons zegenen met tranen
die we plengen voor hen die lijden door pijn, verstoting,
honger en oorlog,
zodat we onze handen zullen uitstrekken tot troost.

En moge God ons zegenen met zoveel dwaasheid dat we
geloven een verschil te kunnen maken in deze wereld.
zodat we doen waarvan anderen zeggen dat het onmogelijk is.

In de naam van de heilige Gezegend Hij,
In de naam van Christus het mensenkind
In naam van de Geest die waait waarheen zij wil.

